

A magyar hivatalos községnévadás első szakasza (XVIII. sz. — 1873)*

A korszakot a polgárosodásra, a nemzeti függetlenség kivívására irányuló törekvések és ezek bukása, illetőleg a nemzeti, társadalmi és gazdasági problémák megoldásának elodázása jellemzi. Névadási szempontból az új községek egyéni elnevezéseinek kora ez, amikor az állam még nem szól bele a települések életébe, vagyis nincs olyan állami szerv, amely vállalkozna a nevek felügyeletére, a névrendszer célszerű átrendezésére. A keletkező új nevek az elnevező egyének önkényétől függenek, s a névadás burjánzása következtében növekszik a tájékozódásbeli zűrzavar. Az önkényesség számos új névtípust teremt.

1. Az új községek nevei

A rendszertelen hivatalos névadás első szakaszát elsősorban a Dél-Alföldön folyt évszázados harcok során, a török hódoltság idején, valamint a török elleni felszabadító háborúk folyamán elpusztult, elnéptelenedett vidékek újratelepítése, benépesítése és e tevékenységben létrejött települések mesterséges elnevezése jellemzi. Óvatos becslések szerint Temesvár 1716-ban történt visszafoglalása után a négy délvidéki megye (Bács-Bodrog, Temes, Torontál, Krassó-Szörény) területén mindössze százezernyi lakos élt (vö. BODOR 9), s a Bánátnak egykor településekkel sűrűn megrakott vidékén, a temesi, torontáli és krassó-szörényi kerületben a gróf Mercy főparancsnok utasítására 1725-ben készített összeírás szerint mindössze 560 lakott és 343 lakatlan helységet találtak. De az élő települések egy részébe is csak nemrégiben költözött a szerb, román, német, magyar stb. nemzetiségű lakosság (a Délvidék hódoltságvégi demográfiai helyzetére és a telepítések szűkszavú eseménytörténetére l. FRÍDRIK TAMÁS, Bácsbodrog vármegye földrajzi, történelmi és statisztikai népszerű leírása. Szeged, 1878; IVÁNYI ISTVÁN, Bács-Bodrog vármegye földrajzi és törté-

* Részlet *A magyar hivatalos községnévadás* c. értekezéséből.

neti helynévtára I—II. Szabadka, 1889, 1895; Uő: A Bács vármegyei telepítések áttekintése: Bács-Bodrog megyei Történelmi Társulat évkönyve az 1913-ik évre: XXIX, 22—42; BOROVSKY, Bács-Bodrog vm. II, 172—5; Uő: Temes vm. 348—51; Uő: Torontál vm. 14—138, 430—76; BODOR; GYIMESI; SZENTKLÁRAY JENŐ, Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből. Temesvár, 1879; stb.). Természetesen az ország más területein is folytak telepítések, s bár tömegesen csak a XVIII. század közepétől a XIX. század közepéig, de szórványosan (mint állami telepítések és hozzátelepítések) még századunk elején is keletkeztek vagy nagyobbodtak telepítvényes falvak (vö. LOVAS).

Az állam telepítő tevékenysége a kincstári (kamarai) birtokokon folyt. A Délvidék felszabadítása után csak Bács-Bodrog megye területén (a dunai és tiszai határőrvidék kivételével) állították vissza a megyerendszert, a Maros, Tisza és az Al-Duna által közbezárt vidéket viszont kiszakították az ország testéből, és *Temesi Bánság*, *Bánát* néven (1716: *Banatus Temesiensis*, 1758: *Temesvári Bánát*: MNy. XI, 39; vö. VISKI 12) osztrák koronatartományá alakították (BODOR 10). A török elleni háború költségeire hivatkozva elutasították az egykori földesúri családok utódainak a délvidéki területekre vonatkozó igényeit, és előbb a katonai igazgatás, majd 1753-tól a kamara szervezte az elpusztult falvak benépesítését. A telepítéseknek katonai, politikai, gazdasági és szociális okai és céljai voltak: az ország déli határai védelmének biztosítása helyben lakó, gazdasági tevékenységet is folytató, de katonailag megszervezett, tehát harcra kész lakossággal, az évszázadokon át forrongott alföldi magyarság erejének megosztása a közéjük telepített nagy számú és tetemes mennyiségű nemzetiségiekkel, s ezzel a magyarság számbeli hegemóniájának megszüntetése, a pusztán maradt területek művelés alá fogása, az ország gazdasági vérkeringésébe való bekapcsolása, továbbá a török háborúknak megfáradt, megrokant katonák kielégítése. A céloknak megfelelően elsősorban németek jöttek a Habsburg-birodalom más részeiből, majd Mária Terézia rendeletére 1764 után külföldi németek is. Rajtuk kívül csehek, szlovákok, görögök, franciák áramlottak nagyobb tömegekben, s a szerbekkel, horvátokkal, románokkal és magyarokkal együtt rendkívül tarkává formálták a Délvidék etnikai képét.

A telepes falvak másik nagy csoportja a magánföldesúri birtokszervező tevékenység során jött létre: a műveletlen területek „gyarmatosítása”, a népességszám emelése révén a birtok értékének és jövedelmének növelése, később pedig egyre gyakrabban a fölös népesség elhelyezése és egyéb célok mozgatták a földesurakat. Gomba módra tűnedeztek fel a kertészfalvak akkor, amikor az észak-amerikai függetlenségi háború miatt az európai piacról elmaradt a virginiai dohány, s ezzel párhuzamosan föllandult a magyar dohány kereslete. De tudunk olyan telepítésről is Torontálban, amelynek lakói zöldség-, sőt sáfránytermeléssel foglalkoztak (vö. GYIMESI I, 161—2.)

A telepes falvak neveit névadási szempontból nem szükséges az előbbi két csoport szerint különválasztani. Legfeljebb annyi különbség fedezhető fel köz-

tük, hogy az állami telepítésű községeknek elsősorban az uralkodói család tagjairól, a magas rangú állami tisztségviselőkről, a magánföldesúri telepeknek pedig a telepítő földesúrról vagy családtagjairól adták a községneveket. Sokkal több mondanivalót tartogat a névtani típusok szerint való csoportosítás, ugyanis — mint később látni fogjuk — már a rendszertelen névadásnak e korszakában számos olyan új típus keletkezett, amely nem kis szerepet játszott a későbbi magyar hivatalos névrendszerben, illetőleg a rendszeres hivatalos községnévadásban (pl. pusztá vezetéknév; vezetéknév + *-háza* stb.; női keresztnév + *-falva* stb.).

E korszak új községgé alakításaiban is kétféle módon alkották meg az új neveket: vagy az elpusztult település régi nevét elevenítették fel újra — változatlan vagy módosított formában —, vagy pedig (különösen ha teljesen új helyen települt a falu) új névadó vonás alapján adtak nevet.

A) A régi név alapján történő névadás

1. A régi helységnév fölevenítése (az elpusztult település nevét változtatlan formában alkalmazzák az új településre). Az e csoportba tartozó nem kevés névvel kapcsolatban az a kétely támadhat bennünk, vajon besorolhatjuk-e őket a mesterséges nevek közé. Könnyű lenne a válasz, ha bizonyítani tudnánk a név kontinuitásának megszakadását, az áthagyományozó lakosság kikapcsolódását, hiszen ilyenkor a régi név fölvétele csak a történeti források adatai és lokalizálási alapján történhetne, ez pedig csak a név mesterséges újraalkotásával, az új objektumra való adaptálásával képzelhető el (l. később *Igazfalva* adatait!). Efféle példánk azonban nagyon kevés van. Sokkal gyakrabban fordul elő, hogy megfogyatkozott népességű, úgynevezett „puszták” hozzátelepítéssel emelkednek ismét „falú” és „község” rangjára, esetleg a régi lakosság politikai vagy egyházi—felekezeti okokból történő elűzésével egyidejűleg folyik az újranépesítés, vagy pedig a teljesen pusztán (néptelenül) álló birtok környezetében levő falvak lakossága őrizte meg az eredeti nevet az újonnan jöttek számára. Ha viszont meggondoljuk, hogy a régi település elpusztulásával és az új keletkezésével alaposan megváltozott a név és az objektum közötti viszony (a név már más lakosságú, esetleg etnikumú, más formájú és méretű települést jelöl), e viszony megváltozása pedig a névélettani helyzetben bekövetkezett változást is jelent (vö. LŐRINCZE, FÉ. 24—5), továbbá hogy az új település keletkezése során az új név megválasztása nagyobb részben a telepítő vagy a lakosság önkényétől függ (amint igen sok esetben teljesen új nevet diktált is ez az önkény!), az újraalkotás mozzanatát fel kell ismernünk a régi helységnév fölevenítésének minden példájában. A környékbeli magyar lakosság hagyományörzésére mutat, hogy a régi név újrafölvétele a tiszta magyar lakosságú Alföldön csaknem minden esetben megtörtént. Néhány példa:

A Szolnok megyei Kenderes 1688 körül teljesen elpusztult. Károlyi Sándor, a falu egyik részének tulajdonosa 1728—29-ben 13 kisnemes családdal népesítette be, a másik rész birtokosai, a pesti pálosrendiek pedig főleg Karcagról hoztak ide jobbágyokat (vö. SOÓS IMRE, A jobbágyföld helyzete a szolnoki Tiszatájon 1711—1770. Szolnok, 1958. 26). A középkorban *Kenderes*, másképp *Kér*, *Kéregyház* vagy *Kerekegyház* volt a neve (1352: *Keer*: Károlyi-Okm. I, 205, 206; 1397: *Kenderes*: uo. I, 481, *Kereghaz*, másképp *Kenderus*: ZsigmOkl. I, 5049. reg., *Kenderes* al. nom. *Kerekhaz*, *Kerekeghaz*: Cs. I, 64; 1399: *Kenderes* al. nom. *Kereghaz*: KárolyiOkm. I, 502; 1407: *Kenderes* al. nom. *Keereghaz*: uo. I, 542—4; 1425: *Kerekeghaz* al. nom. *Kenderes*: uo. II, 96; 1426: *Kenderes* al. nom. *Keer*: uo. II, 111; stb.). — Nyíregyháza (Szabolcs vm.) elpusztulásáról többször is beszámolnak a források. Csáky István, egyik részének birtokosa azt írja 1689-ben a megyéhez intézett levelében, hogy „az el mult veszedelmes háború üdőben mind kiraly telek, s mind pénigh Nyiretháza más több helyekkel annyira el pusztult legyen, hogy csak az szél fujdogálná helyeit” (NyÁL. Fasc. 107. No. 74. 1689). A következő fél évszázad alatt sem tudott tartósan megerősödni, s 1753-ban Károlyi Ferenc gróf Petrikovics János szarvasi csizmadia közreműködésével Békés megyei szlovákokat telepített a helységbe, egyidejűleg pedig az itt lakó 95 családot lakóhelye elhagyására kötelezte (a telepítés körülményeire l. LUKÁCS ÖDÖN, Nyíregyháza szabad kiváltságolt város története. Nyíregyháza, 1886; SZOHOR PÁL szerk.: Nyíregyháza az örökváltság századik évében. Nyíregyháza, 1924; ÉBLE GÁBOR, Az ecsedi uradalom és Nyíregyháza. Bp., 1898; CSERVENYÁK LÁSZLÓ, Nyíregyháza örökváltsága. Nyíregyházi Kiskönyvtár 3. sz. Nyíregyháza, 1969; stb.). A település nevének legkorábbi adatai: 1215/550: *Texa*, *Ysmaelita de Nyr* (VárReg. 192. §, 203), 1219/550: *Ismaelitae de Nyr*, *Ihaz et Pentek* (uo. 41. §, 229), 1326: p. *Nyir-egyhas* [o: *Nyregghaz*] (CD. VIII/5, 160), 1332—5: [sac.] *de Rir*, *Nyr* (Vat. I/1, 343, 359), 1343: *Nyryghaz* (KállayLevt. I, 161), 1347: *Nyregghaz* (uo. I, 200) stb. (a további adatokat l. MNyj. XII, 140; az adatok feloldását MEZŐ—NÉMETH 85). — Kisharta (ma Harta, Pest m.): „A mostani vagyonos sőt gazdag lakosok elődeit gr. Ráday Gedeon nagyatyja hozta be Magyarországba, mint protestans vallásuk miatt üldözötteket, s ezeket... Kis-Harta csupa mocsár-lepte pusztáján telepíté le, s már 1720—1724-ben a helység felépült” (FÉNYES II, 92). Újabb forrás szerint Ráday Pál 1725-től kezdte telepíteni (Pest m. I, 143). Helyén az Árpád-kortól falu állott (1289: *Harta*, 1409: *Hartha*, *Eghazashartha*, 1426, 1465: *Kyshartha*, 1427, 1480, 1482: *Hartha*, 1429, 1465: *Eghazashartha*, 1455, 1457, 1458, 1465: *Naghartha*: Cs. III, 331). — Szaján, Torontál vm. (*Sajan*, Jugoszlávia): A török idején teljesen elpusztult a már 1449-től (*Zayhan*) adatolt falu. A visszafoglalás után előbb a temesvári kamaragazgatóság pusztája volt, amelyet cserébe a zágrábi püspöknek adtak, később pedig vásárlással a Tajnay család kezébe került. Tajnay János 1806-ban a szegedi tanyákról és az algyői uradalomhoz tartozó

Hantháza kertészségből 800 katolikust telepített ide, akikhez 1816-ban az elpusztult *Vedresháza* kertészei is csatlakoztak (vö. BÁLINT SÁNDOR: HITK. 3. sz. 88; nevére SZABÓ DÉNES: MNy. XXXI, 60). — Pačér, Bács-Bodrog vm. (*Pačir*, Jugoszlávia): A már 1409-ben, 1462-ben és 1481-ben említett falu a XVII. század végére lakatlan pusztává változott. A zombori kamara kezelésében levő földet 1786-ban mintegy 1000, Kisújszállásról átköltöző lakos szállta meg (vö. NAGY KÁLÓZI BALÁZS, Jászkunsági reformátusok leköltözése a Bácskába II. József korában. Bp., 1943. 54—73; GYÖRFFY ISTVÁN, Nagykunsági Krónika. Karcag, 1922. 134—40; KISS GÉZA, Kisújszállás története a 18. század végéig. Szolnok, 1959. 36—40; itt és NAGY KÁLÓZINÁL az áttelepülők névsora is; PÉNOVÁTZ ANTAL: HITK. 8. sz. 116).

2. A régi helységnév fölvétele jelzővel (a régi objektum nevének átvitele a birtok határain belül keletkezett új településre). — *a*) A régi név *Új-* jelzővel. E típus példái zömükben olyankor keletkeztek, ha a telepítés során etnikai vagy felekezeti okokból, esetleg az eltérő földesúri jogviszony (pl. az új lakosság kedvezményei) miatt nem tudták összeköltöztetéssel megoldani a műveletlen földek hasznosításához szükséges lakosság telepítését. A Szabolcs megyei Vencsellőre (1067 k.: *Wensellew*, 1293: *Wenchelleu*, 1321: *Wenchelle*; vö. MEZŐ—NÉMETH 136) a XVIII. század végén, 1785-ben Schwarzwaldból és Lotharingiából való németeket hoztak (KISS 419), s az általuk megszállt községrész az *Új-Vencsellő* nevet kapta, szemben a régi falurésszel, amely ettől kezdve egyesítésükig *Ó-Vencsellő* néven szerepel a forrásokban (pl. FÉNYES IV-289). A Csanád megyében, Pitvaros határában levő kamarai birtokon 1844-ben alapított falu egy ideig az *Új-Pitvaros* nevet viselte, de hamarosan az *Alberti* nevet vette fel (Hnt. 1877: *Alberti* pusztai község). Arra is van példa, hogy nem az anya-, hanem egy szomszédos vagy másik közeli település nevét kapja az új helység: a Csanád megyei *Apátfalva* határában 1700-ban keletkezett falu a Maros szemben levő partján álló *Csanád* (Német-) helységről egy ideig az *Új-Csanád* nevet viselte (FÉNYES I, 198; vö. RUPP III, 45, Cs. I, 691; BOROVSKY, Csanád vm. II, 72, 611, Gy. I, 853), később pedig *Magyarcsanád* lett (így már 1877-ben; vö. Hnt. 1877. 145). — *b*) A régi név fölvétele a birtokosra utaló előtaggal (az előtag az újratelepítő birtokosra utal). A sok példából csak egyetlen középkori falu újkori sorsát mutatjuk meg. A Csanád megyei *Dombegyház* első adatait 1446-tól kezdve találjuk a forrásokban (*Dombegház*: BOROVSKY: i. m. II, 140; Cs. I, 769; OklSz.; JUHÁSZ, AradiReg. 37—8); még LIPSZKYNÉL is *Dum-egyháza* vagy *Dombegyháza* néven fordul elő. A XIX. század elején (1818-ban) Marczibányi István telepített itt falut *Marczibányi-Dombegyháza* néven, majd még 1848 előtt keletkezett néhány rövid életű telepítvény, az ugyancsak a telepítőről nevezett *Tarnay-*, *Jakabffy-* és *Bánhidý-Dombegyháza*, végül 1859-ben *Mattenclóit-Dombegyháza* (BOROVSKY: i. m. II, 145; Hnt. 1877: *Dombegyháza*, *Marczibány-Dombegyháza*, *Mattenklói-Dombegyháza*, *Pusztá-Dombegyháza*, *Református-Dombegyháza*). Ma is három falu áll e

helyen: *Dombegyház, Kisdombegyház, Magyardombegyház* (Hnt. 1967). — c) A régi név fölvétele egyéb jelzővel. Anyagomból egyedül a mai *Dunaegyháza* tartozik ide. E falut a Paksy család 1702-ben szlovák ajkú lakossággal népesítette be (vö. BOROVSKY, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. I, 56; újabb állásfoglalás szerint 1717-től Száraz György telepítette: Pest m. I, 142), s ezután az *Egyháza* vagy *Tót-Egyháza* nevet viselte (1808: LIPSZKY). Az utóbbi név a lakosság nemzetiségére, a hamarosan használatba vett *Dunaegyháza* (vö. FÉNYES I, 299; Hnt. 1877) pedig helyzetére utalt, s nyilván a közeli *Délegyháza, Fejéregyháza*, illetőleg *Dunavecse* stb. analógiájára keletkezett. A település helyén a XVI. századtól bizonyára a következőkben adatolt falu állott: 1561: *Egyhazybel*, 1614: *Eghazybel*, 1629: *Egyhazbel*, 1643: *Egyházibel, Egyhazybel*, 1676: *Egihazy*, 1683: *Egyház*, 1690: *Egyháza* (SZARKA 66), 1578: *Eghaz* (KárolyiOkm. III, 409).

3. A lakosság eredeti lakóhelye nevének átvitele az új településre. Az eredeti lakóhely neve *Új-* jelzővel: A Krassó-Szörény megyei (*Ó-*)*Borlovény* lakosságának egy részével 1829-ben telepítették *Új-Borlovény*-t, a Bereg megyei *Új-Klenóc*-ot pedig a Gömör megyei *Klenóc* lakosai alapították (vö. LEHOCZKY III, 362). Krassó-Szörényben (*Ó*)*Ogradená*-ból költöztek át 1826-ban *Új-Ogradena* lakói (l. az adattárban), *Új-Sopot*-ot pedig 1828-ban szállták meg az (*Ó-*)*Sopot*-ból való telepések. — Az eredeti lakóhely neve az elfoglalt objektum nevével: Mindössze egyetlen példa tartozik ide. A Tolna megyei szekszárdi magyarok 1871-ben megvették a Sívó családnak *Bunya* községben levő birtokát, s az ott alapított új községet *Bunya-Szekszárd*-nak nevezték el (vö. PESTY, Krassó vm. II, 96).

4. Az eredeti név népetimológiás átalakítása. Temesség, Temes vm. (*Şag*, Románia): a régiségben is a *Ság* nevet viselte a fekvésére utaló *Mező-* jelzővel, 1333—5: *Oyczewski, Mezewsomlaw* (mindkettő íráshiba!), *Mezeusak, Mezesag* (vö. Gy. I, 184; Cs. I, 778; MÁRKI I, 213). Megtelepítésekor, 1791-ben német neve etimológiai átrendeződéssel „*Segenthau* vel *Dreisnitz*” lett (LIPSZKY). — Szépfalu, Temes vm. (*Frumuseni*, Románia). Eredeti neve *Sződi* volt (XI. sz.: *Zeudy*, 1311: *Sceudi*, XIV. sz. eleje: *Zeudi*, 1333—5: *Sewdy, Zewdy, Zendi*, vö. Gy. I, 186; Cs. I, 763, 765; ORTVAY I, 403; KÁZMÉR 144), ebből bizonyára délszláv átvételben *Zewldin* lett (1528), s az 1766-ban telepített 210 német család ezt a formát etimologizálta *Schöndorf*-fá (BOROVSKY, Temes vm. 96), amelyből aztán fordítással a magyar *Szépfalu* vagy *Széplak* nevet alkották (vö. LIPSZKY: *Schöndorf* g., *Szépfalu* vel *Széplak* h., *Szeredin* val., *Szeredin* ill.).

5. Az eredeti település párhuzamos nevének lefordítása. A ma Jugoszláviában fekvő Fehértemplom (*Bela Crkva*) eredeti magyar neve *Fejéregyház* volt (1355, 1370: *Feyereghaz*: Cs. II, 101) a benne épült templom színéről. Az e vidéken élő délszlávok és románok nyilván az azonos szemlélet alapján párhuzamos módon nevezték el a saját nyelvükön *Bielaczerkva* és *Beserika*-

alba-nak (LIPSKY), s ők őrizték meg a település emlékét 1818-ig, amikor is gróf Mercy elzászi és württembergi németeket telepített ide (BODOR 11). Ezek németre fordították a nevet: *Weisskirchen* (később Ungarisch Weisskirchen), s ebből visszafordítással keletkezett a magyar *Féhertemplom* név (vö. Cs. i. h.) amelyre LIPSKYNél találjuk az első adatot, KORABINSZKYNál csak a német név szerepel. (A középkori földrajzi nevekben még nem szerepelt a *templom* szó, csak az *egyház*.)

6. Az eredetiből torzított név fölvétele. A Torontál megyei *Lovrin* (ma e néven község Romániában) benépesítése 1737-ben kezdődött: ide és az elpusztult temesi *Vinga*, a torontáli Óbessenyő helységbe Stanislovics püspök vezetésével mintegy 4600, a török elől menekülő bolgár költözött be. *Lovrin* korábbi magyar neve *Loránt* vagy *Loránthalma* volt (XV—XVI. sz.: Cs. I, 699). Másképp magyarázza a nevet BODOR (12), szerinte egy *Lovrinácz* nevű gazdag bolgárról nevezték el. Nem igazolható.

7. A torzított eredeti név népetimológiás átalakítása. Szeghegy, Bács-Bodrog m. (ma *Lovcenac*, Jugoszlávia). Eredeti neve *Szegegyháza* (1476: *Zeg-egyhaz*, 1520—22: *Zekeghaz*, *Zegheghaz*: Cs. I, 683), amelyből a délszláv lakosság *Szekity*-et csinált (így már 1543-ban: BOROVSZKY, Bács-Bodrog vm. 150). Újjátelepítése 1786-ban történt birodalmi németekkel (BODOR 24), akikhez később magyarok is csatlakoztak. A falu magyar nevét a szerb *Szekity*-ből (*Sekić*: vö. MARKOVIĆ 107) téves visszaértelmesítéssel alkották. Ugyanilyen módon alakult Bácsfeketehegy (*Feketić*, Jugoszlávia) jelenlegi magyar neve is. Ezt régen *Feketeegyház*-nak hívták (1466 k.: *Feketeegyhaz*, 1496: *Feketheghaz*, 1522: *Feketeeghaz*: Cs. II, 194), s a református kunhegyesi és tiszaburai magyarokkal történt újratelepítésekor, 1785—86-ban (BODOR 24; HITK. 11—12. sz. 11) kapta a *Feketehegy* nevet (vö. BOROVSZKY: i. h. 44; már LIPSKYNél: *Feketehegy* h., *Feketich* rasc.).

8. Korábbi egyéb földrajzi névnek (dűlőnév, víznév) az új településre ruházása. Kóspallag, Pest m. (korábban Hont vm.): „*Kospallag*... magyar—tót falu, melly csak 1756-ban telepített meg...” (FÉNYES II, 251; BOROVSZKY, Hont vm. 54: „Ez az falu újabb korban keletkezett; 1750-ben telepítették”). BAKÁCSNál (tehát az Árpád-kortól Mohácsig) még határnévként sem fordul elő. Nevét a múlt század második felében szépítették meg az eredeti értelmet eltüntető ékezzettel. — Kudric, Temes vm.: „A bánág felszabadulván a török járom alul, Tetz János volt első, kiterjedt családjával, Elszászból 1719-ben e vidékre bevándorolt, s az itteni hegyeket szőlőtermesztésre igen alkalmasnak találván, Kudricz nevű hegyes tájékat magának kiválasztván, egy délkeletnek fekvő hegyoldalt szőlővel beültetett, melly maig is Tetzesberg nevet visel, s igen jó bort terem. Tetz János azonban Lotharingiából s Elszászból egész gyarmatot telepített ide...” (FÉNYES II, 278). — Szobatin, Bereg vm.: a községet 1825-ben telepítették a *Szobatin* nevű víz mellé (LEHOCZKY III, 736). — Talán e csoportba tartozik Úrkút, Veszprém vm.: Községgé alaku-

lásának időpontjára nincs biztos adatunk. Az 1864-i helységnévtár szerint akkor még pusztá volt, az 1869-ben végrehajtott népszámlálás időpontjában már község. Az átalakulás tehát e két időpont között történhetett. 1266-ban feltűnik ugyan a tihanyi apátság birtokai között egy *Predium de Vmkutha*, 1353-ban *Poss. Vrkuta* (Cs. III, 258), de az adatoknak a mai *Űrkút* helységre való vonatkozását bizonytalanná teszi az időbeli távolság (vö. ILA—KOVACSICS 383), a mai helység közvetlen előde ugyanis csak 1785-ben bukkan fel *Űrkútbánya* néven mint gr. Zichy Károly birtoka. Ekkor 16 háznép német lakosa van, akik a helyi üveggyárban dolgoznak (uo. 382).

A régi név újrafelvételének 2. és 8. pontjába tömörített nevekről ismételen föl kell vetnünk azt a kérdést, vajon e példák nem a természetes névadás körébe tartoznak-e. Kétségtelen, hogy keletkezésükben a tudatos, egyéni kezdeményezést kimutatni nem, legfeljebb sejteni tudjuk. Mindez azonban csak azt bizonyítja, hogy a természetes és mesterséges névadás között ugyancsak nehéz a határ megvonása. Különösen az, ha az új földrajzi objektum (telepítés) megalkotója (a telepítő) nem határozza meg előre a település nevét. Ez pedig a legritkább esetben történt meg. Ha viszont meggondoljuk, hogy az új, beköltöző lakosságot már készen várta egy másik közösség által megalkotott és megőrzött név, de amelyet egy személy (a telepítő) foglalt le a megüendő település számára, akkor az egyéni újraalkotó tevékenység alapján nem látjuk akadályát a mesterséges névadás körébe való besorolásnak. E meggondolás alapján viszont megnő a gyanúba vehető nevek köre a régiségből vett olyan példákkal is, amelyek a falukettőzésekben, a nevek burjánzásában, a mesterséges telepítő akciók neveiben tömegesen áramlanak a XIV. századtól vizsgálódási korszakunkig (vö. SZABÓ 99—138). A kérdés azonban még újabb véggondolást és tüzetes kutatásokat kíván.

B) Elnevezés új névadó vonás alapján

A XVIII—XIX. században keletkezett új községek többsége új névadó vonás alapján kapott nevet. Új név megalkotására rendszerint akkor került sor, ha a falu olyan helyen épült, ahol azelőtt még sohasem volt település, illetőleg ha az egykori település emléke az áthagyományozó lakosság folytonosságának tartós megszakadása miatt teljesen feledésbe merült. Így az e csoportba tartozó falvak óriási többsége a Délvidéken található, ahol a hatalmas területen az eredeti településhálózatban is voltak még megtöltetlen helyek, művelés alól kimaradt földek, erdők, mocsarak, továbbá e több évszázados hadszíntéren többszörösen kicserélődött a lakosság, huzamos ideig való egy helyben maradására és így a név meg a település kontinuitásának biztosítására az állandó zaklatások miatt nem is volt lehetősége.

1. A tulajdonosról, telepítőről vagy kegyeleti célból más személyről tör-

tendő névadás. A régi magyar földrajzínév-adásban a személyről való elnevezés településneveinek valamennyi típusában a névadó személy tulajdonviszonya alapján történt. Az egyes kronológiai rétegekben természetesen más és más volt e tulajdonviszony jellege, a puszta személynévi csoportban például csupán annyi, hogy az objektum nevében megjelölt személy volt az első letelepülő, az ő és házanépe nomádkori szállásából nőtt ki a későbbi falu (vö. KNEZSA: MR. I, 126; NévtVizsg. 19—20). A feudális tulajdonrendszer kialakulásától kezdve pedig egyebek között a név bizonyította és biztosította a tulajdonosi jogfolytonosságot (vö. SZABÓ 134, 136; ILA: NytudÉrt. 70. sz. 338). Vajon kereshetjük-e ugyanezt a jogbiztosító funkciót a XVIII—XIX. század telepítvényes falvainak személynévvvel alkotott neveiben is? Úgy látom, nem. A töröktől visszafoglalt hatalmas terület feudális tulajdonjogi helyzetét tekintve is lényegesen különbözött az ország más vidékeitől. A nagyobbik része egy ideig az állam tulajdonában maradt, és gazdálkodó szervének, a kamarának nem volt szüksége birtokjogának ilyen külsőséges kifejezésére. De az itteni magánföldesúri birtokrendszer újraalkotásában is sokkal modernebb eszközök álltak már rendelkezésre a tulajdonjog kinyilvánítására. A kamarai kezelésben levő földek bérbe adása után pedig maguk a bérlők is telepítettek a saját nevükkel falvakat, s a bérletek ideiglenesek lévén, az új településneveknek nem is szánhattak jogbiztosító funkciót. Még nyilvánvalóbbá teszi állításunkat a névadásnak az a módja, amelyben a tulajdonos, bérlő a családtagjai (felesége, fia) nevét adja az új falunak.

Mi hát a magyarázata annak, hogy a telepítvényes falvak neveit mégis tömegesen személynévvvel alkotják? Az egyik a kényszerítő analógia, az, hogy az ország településneveinek nagy része személynévvvel alakult, s az általánosan ismert minta alkalmazásával saját falujuk neveit is ezek közé illeszthették az elnevezők, a másik pedig a kegyelet, a tisztelgés az uralkodói család tagjai, a hivatali előljárók, a kedves családtagok iránt és előtt. A mesterséges névadásnak ezután következő szakaszaiban is az analógia volt a névadást szabályozó, a kívánatos határok közé szorító, s a kegyelet volt a névválasztást legjellegzetesebben motiváló tényező.

A személynévvvel alkotott nevek típusai: *a)* Településnév a személy származási helyére utaló puszta ragadványnevéből: Altringen (Temes vm.): A temesvári kamarai igazgatóság 1770—71-ben németekkel telepítette e falut, és Altringen Clary gróf, bánági tartományi kormányzó tiszteletére adta a nevet (BOROVSKY, Temes vm. 59). A régiségben a *Kisrékas* nevű falu állt itt (vö. SZENTKLÁRAY I, 396; MÁRKI I, 213), s ennek emlékét még a századfordulón is őrizte a román előzményre visszamenő, népetimológias magyar *Rekeshely* név. — *b)* A településnév puszta vezetéknev: Baumgart (később *Fakert*, Arad vm.): 1843-ban Baumgarten aradi pénzügyi igazgató telepítette dohányosokkal (vö. O.L. N.R.A. Fasc. 1874. No. 68). MÁRKI (I, 199) szerint régen körülbelül ezen a helyen állt a már 1561-ben elpusztult *Deszkeny* (talán *Deszk?*;

vö. Cs. I, 769; Gy. I, 174). — Buchberg (Temes vm.): A kincstár telepítette 1770—71-ben, nevét Buchberg Ede kamarai igazgatósági titkárról kapta (BOROVSKY: i. h. 34). Helyén a középkorban egy *Szenti* nevű falu volt (Cs. II, 89; SZENTKLÁRAY I, 398), amelynek emlékét a román *Sintar* név mind máig megőrizte. — Klári (Torontál vm.): 1770 körül szerb és román lakosokkal települt újjá, nevét gróf Clary tartományi kormányzó tiszteletére kapta (vö. BOROVSKY, Torontál vm. 70; BODOR 18). Egykor a *Peterd* nevű falu állott itt (Cs. II, 57), melynek emléke még a múlt században is élt (vö. FÉNYES II, 228; MARKOVIĆ 151). — Koronini (Krássó-Szörény vm.): 1858 után az abszolutizmus „Telepítési törvénye” alapján keletkezett (BODOR 29). Nevét Coronini bánsági katonai és polgári kormányzó tiszteletére adták. — Perlasz (Torontál vm.): 1753 körül alapították (BODOR 16), nevét Rialph Perlas grófról, a bánsági kamarai igazgatóság elnökéről kapta. — Roggendorf (Torontál vm.): Tulajdonosa, gróf Roggendorf József 1840-ben telepítette magyar, német és bolgár letelepülők számára (BOROVSKY, Torontál vm. 115; BODOR 30). — Triebswetter (Torontál vm.): „A temesvári kormányzóság... 1772-ben Triebswetter név alatt új telepet alapított és állítólag arról a mérnökről nevezték el, a ki az első házhelyeket kimérte” (BOROVSKY: i. h. 89). A Csanád megyei *Nagyósz* helyén épült, amelynek mezején a XIV. századi Gellért-legenda szerint 1003 körül Ajtony serege táborozott (vö. SRH. II, 491; Gy. I, 865). LIPSZKYNÉL *Trübswetter g.*, *Nagy-Ősz h.*, *Jusz val.* — E csoportba soroljuk a *Gindlicsalád* (Tolna vm.) nevet is, hiszen a *-család* szó nem befolyásolhatja a típusba tartozást, csak arra utal, hogy a birtok a családtagok közös tulajdona. A területet III. Károly 1734-ben adományozta nekik, s az itt levő puszták az 1860-as években szerveződtek ún. eszmei községgé. A középkorban három falu osztozott határán: *Bikád* (1391: *Bykad*, 1447: *Bigag*, 1464: *Bykagh*: Cs. III, 418), *Hídvég* (1367: *Hidvég*: CD. IX/7, 263; 1469: *Hydweg*: Cs. III, 429) és *Tengelic* (1441: *Alsowtengelicz*, 1443: *Utraque Thengelicz*, 1446: *Naghthengelycz*, *Kysthengelycz*: Cs. III, 454). — Pusztá családnév településnévként jelzővel: Alsó-Schönborn (Bereg vm.): A Schönborn család telepítette 1738-ban. Helyén a régiségben a *Kisújfalu* nevű település feküdt (1484: *Kisfalu*, 1495: *Kis-Ujfalú*, 1553: *Kyswyfalu*: Cs. I, 416, LEHOCZKY III, 688, DEZSŐ 272, KÁZMÉR 148), ukrán neve ma is *Nove Szelo*. — Felső-Schönborn (Bereg vm.): Ugyancsak a Schönborn család telepítette 1738-ban (LEHOCZKY III, 690). Helyén a XIV. századtól adatolt *Kerepec* falu feküdt (*Kerepec*, *Kerepecke*, *Kis Kerepec*, *Oláh Kerepec*: Cs. I, 416; DEZSŐ 256). — Nagy-Majlát (Csanád vm.): Gróf Majláth György telepítette az 1840-es években dohánykertészekkel (GYIMESI I, 166) a középkori *Székegyház* helyén (FÉNYESNÉL még *Székegyháza* pusztá: IV, 79): 1450, 1536, 1560: *Zekeghaz*, 1555: *Zegegyhaz*, 1558: *Szek eg'haz*, 1559: *Zegyegyhaz* stb. (BOROVSKY, Csanád vm. II, 546, JUHÁSZ IV, 94). — A vezetéknev földrajzi névi alapalakjának visszakövetkeztetésével keletkezett az Eszterházy család által felépített *Eszterháza* neve. Erre a névalko-

tásra később több példát is találunk. — *c*) Keresztnév + földrajzi köznév: *a*) Férfi keresztnév + *-falva*: Albertfalva (Baranya vm.): „német falu... Albert hercegtől alapított gyarmat” (FÉNYES I, 18), 1814-ben keletkezett *Albertsdorf* néven, de már 1828-ban is *Alberthfalva* (KÁZMÉR 275). — Albertfalva (Pest vm.): Albert szász herceg alapította 1828-ban; „a promontoriumi határra ültetett kis gyarmat” (FÉNYES I, 18) — Antalfalu (Somogy vm.): Inkey Antal telepítette 1835 és 1848 között (CSÁNKI, Somogy vm. 80), a törzskönyvezéskor *Inkeyantalfa* lett a neve. — Antalfalu (Torontál vm.): Eredeti neve *Kovacsica* volt (még LIPSZKYNél is), s csak 1829-ben tűnik fel a személynéves változat (BOROVSKY, Torontál vm. 19; KÁZMÉR 160), a névadó személyt nem tudjuk azonosítani. — Eugeniusfalva (Baranya vm.): Német telepítvény a bélyeyi főhercegi uradalomban (FÉNYES I, 312), Savoyai Jenőről nevezték el. — Ferdinándalva ~ Ferdinandsdorf (Torontál vm.): 1817-ben telepítették (vö. BOROVSKY: i. h. 27), a trónörökösről, a későbbi V. Ferdinándról nevezték el. — Frigyesfalva (Bereg vm.): FÉNYESnél *Fridrichsdorf* (II, 25), a telepítő gróf Schönborn Frigyes nevéből. — Istvánfalva (Torontál vm.): Eredeti neve *Hajdusica* volt (KÁZMÉR 167, FÉNYES II, 137). A kincstári javak elárverezésekor a Damaskin család vette meg, és 1809-ben Damaskin István telepítette újjá német, szlovák és magyar lakosokkal (BOROVSKY: i. h. 57; BODOR 26). — Lukácsfalva (Torontál vm.): Magyar dohánykertész lakóit 1785-ben écskai Lázár Lukács telepítette ide (vö. BODOR 22; BOROVSKY: i. h. 72). — Pálfalu (Somogy vm.): A gróf Széchényi család telepítette a XIX. század első felében, nevét Széchényi Pálról kapta, aki még 1856-ban is birtokosa volt (CSÁNKI, Somogy vm. 58). A századfordulón *Drávapálfalva* lett a neve. — Tamásfalva (Torontál vm.): 1840 körül alapította Bedekovich Tamás magyar és német dohánykertészek számára (BOROVSKY: i. m. 116; BODOR 30) — Zsigmondfalva (Torontál vm.): Az écskai uradalom pusztáján keletkezett 1809-ben, a földesúr (Lázár Lukács: BODOR 26) fiáról, a későbbi Lázár Zsigmond tábornokról nevezték el (BOROVSKY: i. h. 137). Ő az ura 1838-ban (uo.) és 1851-ben is (FÉNYES IV, 339). — *β*) Férfi keresztnév + *-háza*: Aurélháza (Torontál vm.): A kincstár alapította 1843-ban Magyarszentmártonból való dohányosokkal; gróf Dessewffy Aurél tiszteletére nevezték el (PESTY, Mo. helynevei I, 17; BOROVSKY: i. h. 21; BODOR 30). — Ernesztháza (Torontál vm.): 1828-ban ittebei Kiss Izsák telepítette a *Kenderes* nevű pusztán; nevét az aradi vértanú tábornokról, Kiss Ernőről kapta (BOROVSKY: i. h. 46; FÉNYES I, 308; BODOR 26). — Györgyháza (Torontál vm.): A fellázadt szerb határőrök által 1849-ben feldúlt *Zöldes* község lakói számára építette 1850-ben Rákóczy Parchetich György (BOROVSKY: i. h. 55; BODOR 30). — Sándorháza (Torontál vm.): 1833-ban telepítette a zágrábi püspökség és káptalan (BODOR 27), neve Alagovics Sándor püspökre utal. — *γ*) Férfi keresztnév + *-föld*: Jánosföld (Torontál vm.): 1806-ban telepítette gróf Buttler János (BOROVSKY: i. h. 58; BODOR 27). — Móriczföld (Temes vm.): 1786 körül alapította a

kincstár (BOROVSKY, Temes vm. 76; BODOR 22), a névadó személyt nem tudjuk azonosítani. — δ) Férfi keresztnév + *-szállás*: Ferencszállás (Torontál vm.): 1830 és 1835 között dohánykertészekkel telepítette a báró Gerliczy család (BOROVSKY, Torontál vm. 48; BODOR 27—8). — ϵ) Női keresztnév + *-falva*: Katalinfalva (Torontál vm.): 1794-ben Kiss Miklósné Issekutz Katalin alapította (BOROVSKY: i. h. 60; KÁZMÉR 168). — Teklafalu (Somogy vm.): 1839-ben Czindery László dohánykertészekkel telepítette *Tiltvány* nevű pusztáján, és felesége keresztnéve után nevezte el (CSÁNKI, Somogy vm. 166; KÁZMÉR 144). — Zsófiafalva (Bereg vm.): A XIX. század közepe táján telepítette a gróf Schönborn család (FÉNYESnél még nem szerepel), 1863-ban *Sófiafalva* (KÁZMÉR 176). Schönborn Ferencnéről nevezték el (O.L. K 156. 7. cs.). — d) Vezetéknév + földrajzi köznév: a) Vezetéknév + *-falva*: Ambrózyfalva ~ Ambrózfalva (Csanád vm.): 1844-ben telepítette a kincstár Békecsabáról való szlovákokkal. Előbb *Új-Pitvaros*, majd *Kis-Csaba*, de hamarosan *Ambrózyfalva* lett, „báró Ambrózy Lajos tiszteletére, ki akkor a temesi kincstári igazgatóság elnöke volt” (PESTY, Mo. helynevei I, 6; vö. KÁZMÉR 159). — Bressonfalva (Krassó-Szörény vm.): A forotiki határban keletkezett telepítvény 1872-ben (KÁZMÉR 162; Hnt. 1877. 116), önálló községgé 1905-ben vált *Bársonyfalva* néven (BODOR 35). — Dézsánfalva (Temes vm.): A kincstári birtokon Deschan József kamarai adminisztrátor telepítette 1790 és 1810 között (BOROVSKY, Temes vm. 39; BODOR 25). — Eötvösfalva (Temes vm.): 1868-ban települt a törökszákosi vallás- és tanulmányi alapítványi birtokon. „Az új telepítvény báró Eötvös József akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter tiszteletére *Eötvösfalva* nevet nyert, de később a rövidebb *Eötvös* alakot használta és ezt kapta a helynevek rendezésekor is” (BOROVSKY: i. h. 87; vö. BODOR 31). — Karátsonyifalva (Torontál vm.): A XIX. század elején telepítette a Karátsonyi család (BOROVSKY, Torontál vm. 59; vö. FÉNYES I, 132). — Majlátfalva (Temes vm.): 1819-ben „gr. Majláth országbíró közbenjárására” telepítette a kincstár a *Turegyháza* nevű pusztára (BOROVSKY, Temes vm. 70; BODOR 26; KÁZMÉR 171; FÉNYES III, 60). Az eredeti településnév 1454-ben és 1465-ben tűnik fel *Thwreghaz* formában (Cs. II, 51). — Malenicafalva (Torontál vm.): 1830 körül telepítette a Maleniza család (BOROVSKY, Torontál vm. 85; BODOR 26). — Nákófalva (Torontál vm.): Gróf Nákó Kristóf alapította 1784-ben orosházi magyar és szlovák, majd ezek eltávozása után 1790-ben német lakosokkal (BOROVSKY: i. h. 93, BODOR 23) a középkori *Szóllós* helyén (Cs. I, 740). Az utóbbi nevet vagylagosan az egész XIX. század folyamán használták (KÁZMÉR 172). — Niczkyfalva (Temes vm.): 1784—86-ban alapította a kamara a *Kutas* nevű pusztán, s gróf Niczky József főispánról nevezték el (BOROVSKY, Temes vm. 83, BODOR 22). A XIX. században a *Niczkyfalva* név használata (KÁZMÉR 173) mellett FÉNYESnél (III, 143) a „*Niczkidorf*, magyarul *Kutas*” fordulatot találjuk. A középkorban *Kutas* nevű falu volt itt (Cs. II, 48). — Orczyfalva (Temes vm.): A temesvári

kamarai igazgatóság telepítette 1784—86-ban, nevét báró Orczy József főispánról kapta (BOROVSKY: i. h. 84). Helyén a középkorban a *Kakot* nevű falu állt (1318: *Kokaach*, 1332—7: *Kakot, Kokoth, Tot*: ORTVAY I, 445; Cs. II, 44), s emlékét fenntartotta a település román *Kakota* neve (LIPSKY). — Sándorfalva (Torontál vm.): 1812-ben keletkezett, gr. Sándor Fülöp telepítvénye (BOROVSKY, Torontál vm. 133, BODOR 26). Első neve állítólag *Sándor* (BOROVSKY: i. h.), illetőleg *Sándorf* volt. — Szapárfalva (Heves vm.): 1845-ben telepítette németekkel gr. Szapáry József a fegyverneki pusztán (FÉNYES II, 8). Ma *Fegyvernek* része. — Szécsenfalva (Torontál vm.): A gróf Szécsen család 1830-i alapítása (BOROVSKY: i. h. 114; BODOR 26). — Szentleányfalva (Arad vm.): 1854-ben Szentleányi (Schönlein) aradi pénzügyi igazgató telepítette (Pesty Napló 1854. évi 1246. sz.; vö. O.L. K 156. 2. cs.). — Trauconfalva (Zemplén vm.): „1750-ben települt, egykori földesura Trautsmann Herczeg” (PESTY 1864—6-i gyűjtéséből idézi KÁZMÉR 178). — β) Vezetéknév + *-háza*: Baráchháza (Torontál vm.): „Barách Lajos telepítette 1830-ban” (BOROVSKY: i. h. 99). — Battyánháza (Torontál vm.): A kincstártól vásárolt területen 1838-ban telepítette a gr. Batthyány család (uo. 23, BODOR 30). — Keglevichháza (Torontál vm.): 1844-ben a kincstár alapította, s nevét az akkori kamarai elnökről, Keglevich Gábor grófról kapta (BOROVSKY i. h. 61, BODOR 30). — Kübekháza (Torontál vm.): A magyar és német dohánykertészeket 1844-ben telepítette ide a kincstár, nevét az udvari kancellária egyik tanácsosáról, gr. Kübeck Károlyról adták (BOROVSKY: i. h. 71; BODOR 30). — γ) Vezetéknév + *-föld*: Lázárföld (Torontál vm.): Écskai Lázár Lukács alapította 1809-ben (BOROVSKY: i. h. 71; BODOR 26). — δ) Vezetéknév + *-vár*: Bachóvár (Temes vm.): A kincstári erdőbirtokon 1783-ban Bachó János kerületi biztos telepítette (BOROVSKY, Temes vm. 24—7; BODOR 22; SZENTKLÁRAY I, 273). — ε) Köznévi előtag + *-falva*: Hercegfalva (Fejér vm.): „Ezelőtt Újmajor pusztája volt a neve, Székesfejér vmegyében, de 1811-ben Dréta Antal zirczi apát, József cs. k. főherceg tanácsából jobbágytelkekre osztotta fel, s magyar és német lakosokkal megnépesítette” (FÉNYES II, 101) — Káptalanfalva (Torontál vm.): A zágrábi püspökség és káptalan 1797 után alapította (BOROVSKY, Torontál vm. 59; BODOR 27).

2. A templom védőszentjére utaló név. A következő két nevet formája alapján soroljuk ide, nincs ugyanis tudomásunk arról, hogy már a telepítéskor felépített és felszentelt templomuk lett volna. Szent-Helena (Krassó-Szőrény vm.): I. Ferenc telepítette ausztriai németekkel és csehekkel (BODOR 28); Szent-Hubert (Torontál vm.): 1770 körül építették francia telepesek számára (uo. 18). Helyén a középkorban a *Horogszeg* nevű falu feküdt (Cs. I, 697).

3. A lakosságra vagy a településre utaló névadás. Anyagunkban feltűnően kevés példát találunk erre az elnevezési módra, holott a természetes keletkezésű településnevekben igen sok analógia található a *Kisfalva*, *Újfalva*, *Oláhfalva*, *Szántó* stb. típusra. Az új falu méretére utal a kincstár *Varjas* nevű pusztáján

1843-ban telepített *Kistelep* neve (BOROVSKY, Temes vm. 59), korára és a birtokosra az 1722-ben alapított *Érsek-Újfalu* (KÁZMÉR 147), amely nem lehet azonos a középkori Bács vármegyében feltűnő négy *Újfalu* egyikével sem (Gy. I, 242). A XIX. században már a *Bács-Újfalu* nevet viselte (LIPSZKY; FÉNYES IV, 235). Alig deríthetők ki azok a tényezők, amelyek a torontáli *Újvár* nevet motiválták. Ezt a falut 1785-ben telepítette e néven gr. Buttler János Heves megyei birtokairól verbuvált lakosokkal (BOROVSKY, Torontál vm. 135; GYIMESI I, 164—5; BODOR 23), s házaikat előzőleg maga építtette fel (GYIMESI: i. h.). Krassó-Szörény megye első magyar községe, *Udvarszállás* 1835 körül települt, s mivel gr. Bissingen uradalma területén keletkezett (BODOR 28), nem valószínű, hogy a császári udvarra utalna valamiképpen a név. Az új megtelepülők nemzetiségét fejezi ki a *Bolgártelep* név, a falut 1844-ben bolgár települők számára építették (BOROVSKY: i. h. 33). A Békés megyei *Bánomfalu* a középkori *Gádoros* helyén keletkezett, s a név bizonyára arra utal, hogy örökszerződéssel települt: a lakosok fél hold házhelyet és fél hold legelőt kaptak birtokul, a tulajdonjog azonban továbbra is a telepítő báró Rudnyánszky Sándoré maradt (GYIMESI I, 165; a *Bánom-* elemű nevekre l. SZABÓ DÉNES: *NytudÉrt.* 70. sz. 111—6). Népetimológias magyarázat: „Nevét a nép gúnyjának köszönheti, mert az első idetelepülők nagyon sanyarú viszonyok közt élvén, megbánták ideköltözésüket, s azért Bánomfalunak nevezték el. Ebből aztán hivatalosan Bánfalvát faragtak. [Bekezdés.] Bánfalvát 1826. szeptember 29-én negyven, nagyobbrészt orosházi és szentesi lakossal kötött szerződés alapján báró Rudnyánszky Sándor, megyénk főjegyzője, telepítette” (KARÁCSONYI, Békés vm. II, 25). A Dunán inneni, Bács megyei *Pétervárad* vagy *Vásárosvárad* (Gy. I, 230—1; Cs. II, 141; IVÁNYI III, 84) helyén 1748-ban ismét önállósult (BODOR 10) *Újvidék* neve unikum a magyar településnevek között, s minden valószínűség szerint fordítással keletkezett a német vagy a szerb névből, a hármas párhuzamos névadás ebben a korban és ilyen magyar névformával alig képzelhető el (LIPSZKY: *Neoplanta* lat., *Újvidék* h., *Neusass* g., *Novisad* rasc.).

C) Idegen névadással keletkezett falunevek

A délvidéki telepítések kampánya idején a kamarai birtokok tisztviselőinek túlnyomó többsége nem magyar volt, nem találunk magyart a telepítő ügynökök között sem. A birtokok áruba bocsátása után is zömükben idegen tulajdonosok tűnnek fel ezen a vidéken, akik a már említett állampolitikai, populációs célokból elsősorban idegen nemzetiségű lakosságot (németeket, cseheket, szlovákokat, franciákat stb.) hoztak a Délvidékre. Mind a hatóságok (telepítők), mind pedig a lakosság oldaláról tág tere nyílt tehát az idegen névadásnak. A motiváló tényezőket viszont most sokkal nehezebben tudjuk megállapítani, a legtöbb esetben csak találgatásokra szorítkozhatunk. A források

szükszavú közlései alapján mégis megpróbálkozunk egy csoportosítással, de amelyet a további kutatások majd bizonyosan alaposan átrendeznek:

1. Személynévből való településnevek: Bruckenua (Temes vm.): 1724-ben a német telepeseket „a bécsi udvari kamarától kirendelt Bruckentheys úgynök a régi Piski helyén telepítette le. Utána nevezték el a községet Bruckenuanak” (BOROVSKY, Temes vm. 51). — Carlsdorf (Temes vm.): 1803-ban németek szállták meg (uo. 78), a névadó személyt nem ismerjük. — Charleville (Torontál vm.): Mária Terézia rendeletére 1770—71-ben épült lotharingiai franciák számára (BOROVSKY, Torontál vm. 60). Talán III. Károly tiszteletére nevezték el. — Charlottenburg (Temes vm.): 1770—71-ben 32 tiroli család szállta meg (BOROVSKY, Temes vm. 93). — Elisenheim (majd *Elisenhain*, Torontál vm.): 1866-ban települt (BOROVSKY, Torontál vm. 84). — Ferdinandsberg (Krasó-Szörény vm.): 1807-ben keletkezett német bányatelep (vö. O.L. K 156. 19. cs.). — Franzdorf (Krassó-Szörény vm.): A XIX. század elején keletkezett, nevét I. Ferenc császárról kapta (vö. uo. 20. cs.). — Franzfeld (Torontál vm.): 1790-ben alapította a katonai telepítő bizottság, nevét „az 1791. július 30-án kibocsátott legfelsőbb elhatározással nyerte Ferencz főherczeg trónörökös tiszteletére” (BOROVSKY: i. m. 48; vö. BODOR 22) — Josefova ~ Josephdorf (Torontál vm.): 1753 táján keletkezett (BOROVSKY: i. m. 58), Mária Terézia fiáról, utódáról, II. Józsefről nevezték el (O.L. K 156. 49. cs.). — Josefdorf (= *Zsablya*, Bács-Bodrog vm.): A sok áradás miatt II. József idején, 1784-ben a Tiszától távolabb, új helyre telepítették, s egy ideig a császárról adott nevet viselte (BOROVSKY, Bács-Bodrog vm. I, 179). A középkorban *Zsebye* a neve (Gy. I, 244). — Karlova (Torontál vm.): 1740-ben telepítette a kincstár, nevét III. Károlyról adták (BOROVSKY, Torontál vm. 60; BODOR 15). — Leopoldova (= *Csenta*, Torontál vm.): 1753-tól kezdtek itt letelepedni a tiszai és marosi határőrvidékről átvándorló szerbek (BOROVSKY: i. m. 36). — Ludwigsdorf (Torontál vm.): Telepítését 1804-ben határozták el, a lakosok 1806-ban már be is költözhettek házaikba. „1808. június hó 6-án kelt rendelettel a község neve *Ludwigsdorf* lett” (BOROVSKY: i. m. 86). — Mercydorf (Temes vm.): Megtelepítésének évéről ellentmondó adatok állanak rendelkezésünkre. BODOR (11) szerint maga Mercy gróf alapította 1724-ben, más forrás szerint Engelshofen 1733—36-ban telepítette olaszokkal és spanyolokkal (BOROVSKY, Temes vm. 72), PESTY FRIGYES 1864—6-i anyagából pedig KÁZMÉR (171) idézi a következő adatot: „gr. Mercy cs. kir. első kormányzó 1750-ben vallon és némethoni gyarmatosokkal népesítette”. Tudjuk azonban, hogy az olaszországi hadsereg fővezérévé kinevezett gróf Mercy 1733-ban Parma mellett elesett (BODOR 12), tehát valószínűleg az első adatban említett évszám a helyes. — Máriatereziopolis: 1779-ben Mária Terézia e néven emelte Szabadkát szabad királyi várossá (BODOR 19). LIPSZKY: „Szabatka h. vide *Maria-Theresiopolis* civit. L. R. C. Bachiensis” és „*Maria-Theresiopolis* l. Szent-Mária olim *Szabatka* h. *Maria-Theresianopol* g. *Sobotica*

ill.” (A név magyarázataát I. PAIS: MNy. LIII, 61—2.) — Marienfeld (Torontál vm.): A kincstári birtokon Neumann temesvári igazgatósági tanácsos telepítette 1769-ben (BOROVSKY, Torontál vm. 79). — Mollydorf (Torontál vm.): 1832 körül alapította gr. Zichy-Ferraris Ferenc (BOROVSKY: i. m. 82; BODOR 27). — Petrovoszello (Torontál vm.): 1809-ben települt, „nevét Duka Péter temesvári várparancsnoktól vette” (BOROVSKY: i. m. 106). — Rudolfsnad (Torontál vm.): „Écska és Zsigmondfalva német lakosainak egy része 1866. évi húsvét vasárnapján nagy ünnepellyel költözködött át az új telepítvényre” (PESTY, Mo. helynevei I, 286). „Ő Felsőge engedélyével Rudolf trónörökösről neveztek el”. — Stefansfeld (Torontál vm.): 1797-ben keletkezett, ekkor már állt a temploma is (BOROVSKY: i. m. 56), amelyet Szent István tiszteletére emeltek (O.L. K 156. 48. cs.). — Schnellerruhe (Krassó-Szörény vm.): Schneller András altábornagy alapította 1826-ban (O.L. uo. 20. cs.). — Theresiopolis (= *Vinga*, Temes vm.): „Lakosai Bclgárországból költöztek be, s Mária Theréziától kaptak szép szabadalmakat” (FÉNYES IV, 304), új nevét a királyrő tiszteletére adták, azonban továbbra is a régi *Vinga* maradt használatban (vö. MÁRKI I, 219). — Traunau (Temes vm.): 1784—86-ban telepítették (BOROVSKY, Temes vm. 35) a középkori *Cseralja* falu helyén (vö. Cs. I, 768, 781; MÁRKI I, 196). Új nevét gr. *Traun*-ról kapta. — Zichydorf (Torontál vm.): 1783-ban telepítette a kincstár, nevét gr. Zichy Ferenc kamarai igazgatóról adták (BOROVSKY, Torontál vm. 136; BODOR 23). Később a *Zichifalva* vagy *Zichiháza* nevet is használták (KÁZMÉR 179; FÉNYES IV, 326; *Zichyház*).

2. Köznévvvel jelölt személyről való elnevezés: Königsnad (Krassó-Szörény vm.): 1811-ben telepítette I. Ferenc (BODOR 28), valószínűleg róla nevezték el.

3. A lakosságra utaló nevek: Bizonyára a telepítéskor kapott kedvezmények alapján nyerte nevét a temesi Freidorf, amely 1720—1730 között keletkezett (BOROVSKY, Temes vm. 94). FÉNYESnél (II, 24) „magyarul Szabadfalva”. A lakosság származási helyét tartalmazza a Steierdorf (később *Stájerlak*) név, ugyanis 1773-ban a telepések Stiriából jöttek (O.L. K 156. 20. cs.). A foglalkozás volt a névadó a krassó-szörényi *Kohldorf*~*Kohlendorf* esetében, az 1789-ben beköltöző németek román szénégető lakosságot találtak itt (uo. 19. cs.). Még a törzskönyvezéskor is *Karbumári* volt a román neve.

4. Az alapítás napjára utaló név: A törzskönyvbizottsági iratok szerint Kisasszony napján alapították a krassó-szörényi *Mária Schnee* falut, s erről kapta nevét (uo.).

5. A település korára utaló név: Neudorf (Temes vm.): 1766—72 között telepítették (BODOR 17). — Neuhof (Temes vm.): A középkori *Bagd* falu (vö. Cs. II, 24) helyén telepítette a XVIII. század második felében Neumann tartományi tanácsos (vö. BODOR 17). Magyar neve előbb *Bogda-Rigós*, majd *Rigós-fürdő* lett.

6. A települési hely valamilyen jellegzetességéből származó név: Engelsbrunn (Temes vm.): „A jelenlegi helységet Neumann József lippai sótári tiszt 1766-ban telepítette, és a német telepesek részére 106 házat építtetett. A község belterületén öt kutat ásatott, az egyik kút fölé egy angyalt ábrázoló kőszobrot emeltetett, mely után a helységet *Engelsbrunn*-nak nevezték, el” (BOROVSKY, Temes vm. 23). Helyén a középkorban egy *Kisfalud* nevű település feküdt (1457, 1561: *Kysfalud*: Cs. I, 774; MÁRKI I, 208; KÁZMÉR 156; UÓ 158: a német nevet nyomdahibával *Engelstorun*-nak írja). — Guttenbrunn (Temes vm.): Gr. Mercy telepítése (BODOR 11). Nevét FÉNYES (II, 61) magyarázza: „magyarul *Hidegkút*, oláhul *Hajdekut*. . . Végre nevezetes e város pompás hidegforrásáról, mely körül gyülekeztek az első gyarmatosok Szászországból és Ausztriából 1724-ben; s e forrásokat befedvén, pecsétjük is tartalmazza.” — Seultourn (Torontál vm.): „E helység 1770—71-ben épült Neumann temesvári igazgatósági tanácsos felügyelete alatt, a török hódoltság alatt elpusztult régi falu helyén, a melyből csak egy csonka torony maradt fenn; innen nevezték el azután a Lotharingiából származó első francia telepesei *Seultourn*-nak” (BOROVSKY: i. m. 114). A középkorban *Hollós* és *Horogszeg* feküdt ezen a tájon (Cs. I, 697). — Wolfsberg (Krassó-Szörény vm.): 1827-ben telepítette I. Ferenc (BODOR 28). Nevét a *Kraku Lupului* helyről kapta (O.L. K 156. 20. cs.). — Weidenthal (Krassó-Szörény vm.): 1827—28-ban keletkezett (BODOR 28), területét a szlatinai legelőből hasították ki, innen ered a neve (vö. O.L. K 156. 20. cs.).

7. Egyéb névadó vonás: Liebling (Temes vm.): „A XVIII. században e helyen *Briszt* nevű pusztá feküdt, a hova az 1786—88. években németországi protestánsokat telepítettek, és *Wallbrunn* telepítési biztos számunkra 200 új házat építtetett. Az első években azonban csak 102 család nyert itt elhelyezést. *Wallbrunn* az új községet *Vécsey* Miklós kamarai kormányzó tiszteletére *Vécseyháznak* akarta elnevezni, de *Vécsey* ezt azzal hártotta el magától, hogy az új község neve *Liebling* legyen, mert miként magát németül kifejezte: »die Protestanten sind meine Lieblinge«” (BOROVSKY: i. m. 64).

8. Ismeretlen névadó vonás: Ebendorf (Krassó-Szörény vm.): A kincstár 1783—7 között telepítette (BODOR 24); Eibenthal (Krassó-Szörény vm.): I. Ferenc idején alapították (uo. 28); Heufeld (Torontál vm.): 1770—71-ben települt (BOROVSKY, Torontál vm. 93); Kallenberg (Szepes vm.): „német falu, a Dunajecz partján, melyet II. József telepített ide” (FÉNYES II, 167); Langenfeld (Krassó-Szörény vm.): 1725-ben alapították (O.L. K 156. 20. cs.); Masztort (Torontál vm.): 1770—71-ben települt a Rajna mellékéről való németekkel (BOROVSKY: i. m. 67); Ostern (Torontál vm.): 1770—71-ben épült (uo. 62); Rebenberg (Temes vm.): 1717—23-ban népesítették be (BOROVSKY, Temes vm. 98); stb.

Az új községnevek fenti csoportosításának több támadható pontja van. A magyar és az idegen névadás a legtöbbször határozottan elválik egymástól,

a puszta vezetéknevből származók csoportjában azonban több olyan név is akad, amelyet csak a biztos példák bátorítására soroltunk ide. A *Baumgart*, *Buchberg* és a *Roggendorf* személynév földrajzi névi formájú, elképzelhető tehát, hogy nem magyar, hanem idegen elnevezőtől származnak, aki a földrajzi névi alapalak visszakövetkeztetésével és a *Carlsdorf*, *Franzdorf*, *Josefdorf* stb. nevek közé illesztésével, vagyis személynévi jellegük elmosásával alkotta meg őket.

Különösen a XIX. század első harmadának végéig több olyan telepítvényes falu is keletkezett, amely párhuzamos névadásra mutató kettős nevet velt: *Albertsdorf* ~ *Albertfalva*, *Ferdinandsdorf* ~ *Ferdinándfalva*, *Fridrichsdorf* ~ *Frigyesfalva*, *Freidorf* ~ *Szabadfalva*, *Guttenbrunn* ~ *Hidegkút* stb. Bizonyos megfontolások alapján azonban el kell vetnünk azt a lehetőséget, hogy e példákban a hatóság egyidejűleg alkotott párhuzamos neveket adott volna. Az idegen telepítő hatóságok (személyek vagy az állami kincstár) az idegen nemzetiségek tömeges behozásával — mint erre valamennyi, a telepítéssel foglalkozó szerző rámutat a múlt századtól napjainkig — olyan állampolitikai célokat is teljesíteni akartak, amelyek kizárják a föltevést, hogy az e céloknak megfelelő idegen név mellé még egy, ezeknek szögesen ellentmondó magyar nevet is a községekre ruháztak volna. Látszólag mesterséges párhuzamos névadást mutat a Szaján szomszédságában 1849-ben alapított falu *Wilhelmínfeld* ~ *Vilmatér* névpárja, ugyanis Tajnayné Jeszenszky Vilmárról nevezték el. Csakhogy a környékbeli magyar lakosság a német névből való *Milher*-nek hívja ma is ezt a falurészt, ahol e község feküdt (vö. BÁLINT SÁNDOR: HITK. 3. sz. 90). Nagyon valószínű tehát, hogy e névpárok magyar tagja kis ritmuskéséssel utólag, fordítással keletkezett, vagyis névadási szempontból nem az új elnevezések, hanem a névváltoztatások csoportjába tartozik. Az ezt bizonyító közvetlen adatok híján azonban nem tartottuk szükségesnek az átrendezést; erre csak akkor kerülhet sor, ha eredeti források alapján megtörténik egyszer a telepítés általános eseménytörténetének, valamint az egyes falvak keletkezéstörténetének aprólékos, tüzetes feltárása. Ugyanerre van szükség ahhoz is, hogy megfoghatkozzon az a sok és sokféle településnév, amelyet egyelőre az ismeretlen névadó vonás alapján keletkezett nevek népes csoportjába tömörítettünk.

2. A községegyesítések névadása

A rendszertelen mesterséges névadás első szakaszában községegyesítésről alig beszélhetünk: mindössze egyetlen olyan példával találkoztunk, hogy felsőbb hatóság vont össze településeket. A példa pedig *Budapest* keletkezése. A három egymás közelében levő város, valamint a *Margitsziget* már régen az egységes helység benyomását keltette, s hivatalos egyesítésükkel (1872. évi XXXVI. tc.; vö. MELICH: MNy. XXXIV, 136) a hatóság csak utolérte az éle-

tet (a *Budapest* helynév történetére l. PURUCZKI BÉLA: Nyr. XCI, 60—5; XCVI, 250; É. KISS SÁNDOR: uo. XCI, 491—2; KUNSZERY GYULA: uo. XCV, 493; ÉDER ZOLTÁN: uo. XCVI, 249). A többi településünk természetes, zavartalan életét élte, s életük folyamán legfeljebb önkéntes, a fejlődési körülményeik diktálta egyesülésük történt meg. Ilyen körülmény volt pl. a) két település összeépülése: *Pakalesd, Pantasesd-Cziganyesd* (FÉNYES I, 235), 1580: *Panthosfalva*, 1600: *Pantos est* (JAKÓ 315), 1588: *Cziganfalva* (uo. 223), *Pakalesd* a török pusztítás után keletkezett (MEZŐSINÉL még nem szerepel); b) két falu közös igazgatás alá vonulása: „*Adamócz, Kis-Biróczczal* együtt Trencsin vgyében, minthogy csak egy közbírájok van, egy helységnek tekintetvén” (FÉNYES I, 9), a középkorban két falu *Ádámfalva* és *Bir* néven (1402: *Adamfalua* és ugyanígy sokszor a XV. században, 1518: *Adamovcz*: FEKETE NAGY, Trencsén vm. 94—5; 1332—7: *Bur, Bir*, 1439: *Byroucz*: uo. 98), „*Bodovka, tót falu*, Trencsén vármegyében, a Vágh bal partján, *Krivoszád* [Ϸ: *Krivoszud*] faluval egyetemben, melylyel egy bíró alatt vagyon” (FÉNYES I, 142). A középkorból csak *Krivoszud*-ot ismerjük (1398: *Kys Rauazd*, 1405: *Kysrauazd* alio nomine *Criuozugye*, 1477: *Krywozwd*: FEKETE NAGY: i. m. 179). E községek tehát természetes úton fonódtak össze (vagy léptek az összefonódás útjára), az összetevő falvak egy ideig még továbbra is megtartották önálló nevüket. Kétségtelen, hogy fejlődésük későbbi szakaszában névbeli különállásuk mesterséges beavatkozás nélkül is megszűnt volna, ahogyan számos esetben megtörtént ez a régiségben is (pl. *Mátészalka* eredetileg két falu volt, 1231/397: *Mathei*: ÁÚO. XI, 231; 1268/365: *Zalka*: uo. VIII, 197; 1325: *Kywzalka, Belzalka*: Anjou-Okm. II, 221; később *Zalkamathe, Mathezalka, Mathezalkaya*: MAKSAI, Szatmár 174).

3. A névváltoztatások

Az irányított névadás korában vagy az identifikációra (a helységnévi monozémiára) törekvésből, vagy pedig ideológiai—politikai, esetleg esztétikai célokból történnek településnév-változtatások. A rendszertelen névadás első szakaszában a névadás szervezetlensége következtében a mesterséges változtatások alig foghatók meg. A magyar névtani irodalom tárgyal ugyan ebből a korból „magyarosítás”-okat, a hivatalos névadás körébe tartozó neveket (vö. KÁZMÉR: adattár), ezt azonban nem a beavatkozás (és a beavatkozók) kiderítése, hanem a településekre vonatkozó adatsorok hirtelen, gyökeres megváltozása alapján teszi. De valóban aligha kecsegtetne sikerrel egy olyan vállalkozás, amely e névadási korszak minden egyes változtatásának elindítóit, szerzőit, sőt a változás megtörténtének pontos idejét próbálná kideríteni. Az adatsorok megváltozásának egy része ebben a korban a nyilvánvalóan idegen nyelvi névformák magyarrá gyúrásában, más része pedig a községneveknek differenciálód-

elemekkel való ellátásában mutatkozik meg. A jelenség egésze mai helyzetünkben nem vizsgálható. Csak akkor keríthetünk sort reá, ha majd rendelkezésünkre áll egy történeti helységnévtár, amely metszetekben is bemutatja az ország településnév-állományát, s minden helységnél kideríti az adatsorok gyökeres megváltozásának legalább hozzávetőleges idejét. (A történeti helységnévtár tervének csírája fölfedezhető ORLICSEK JÓZSEF felszólalásában: NévtVizsg. 62. Elkészítése, értesülésem szerint, szerepel a Központi Statisztikai Hivatal helységnévtár-szerkesztőségének terveiben is.)

A XIX. század elejétől előforduló névváltoztatásokat aligha tulajdoníthatjuk a népi, közösségi névadásnak, hiszen párhuzamos neveknek fordítással való létrehozása a nép által ebben a korban ugyanúgy nem képzelhető el, mint ahogy nem történhetett ez meg a régiségben sem (vö. MELICH: MNy. XIX, 105—11; KNEZSA, PárhHn. 5—6): az idegen nevet a magyar lakosság átveszi, legfeljebb nyelve kiejtési sajátosságaihoz igazítja (pl. *Pribóc* < *Pribovce*, *Tarnó* < *Trnovo*, *Ruttka* < *Vrutky*), esetleg népetimológiával átalakítja (*Zsámbokrét* < *Žambokrekry*). A jelzővel való differenciálást — legalábbis ha a községnevi homonímák egymástól távol fordultak elő az ország területén — sem tarthatjuk közösségi eredetűnek, ha meggondoljuk, hogy a népi tájismeret ekkor még igen szűk határokra belül igazodott el. A földrajzinev-gyűjtők még ma, 70—150 évvel a differenciáló elemmel ellátott névváltozatok keletkezése után is lépten-nyomon tapasztalják, hogy a lakosság az eredeti, jelző nélküli névformákat használja községe megnevezésére (Borsodszentmárton — *Szemmárton* PELLE BÉLÁNÉ: MNyTK. 125. sz. 35; Egercsehi — *Csehi*: uo. 54; Nagyvisnyó — *Visnyó*: uo. 15; Tarnalelesz — *Lelesz*: uo. 46; stb.; ugyanígy Zalában, Szabolcsban és másutt is). A XIX. századi névváltoztatásokban tudatos beavatkozást kell tehát látnunk, s elindítóikban egyrészt a kor ideológiáját hordozó, a nemzeti öntudatra ébredést és ennek eszméit képviselő értelmiségieket, polgárságot és nemességet, másrészt a forgalom és közigazgatás fejlettsége következtében sokkal szélesebb körben tájékozódó községi, járási és megyei hatóságokat kell keresnünk. Az idegen nevek magyarosítására különösen sok példát találunk az ország nyugati megyéiben, éppen abban az időszakaszban, amikor a Délvidéken az idegen nevek tömege keletkezik.

A) Magyarosítás

1. Az idegen név lefordítása: Assau (Vas vm.): „magyarosítva újabb időben *Hamusd*” (FÉNYES I, 54); vö. ném. *Asche* 'hamu'. — Mariasdorf (Vas vm.)>Máriafalva, 1610: *Moresdarff* (SCHWARTZ 140), 1808: *Mariasdorf* (LIPSKY), 1851: = (FÉNYES III, 68), 1863: *Máriafalva* (KÁZMÉR 171). — Neufeld (Sopron vm.)>Ujfalu, 1808: *Neufeld*, 1828, 1851, 1863: *Ujfalu* (vö. KÁZMÉR 152, FÉNYES III, 141). — Neudorf (Sopron vm.)>Kis-Ujfalu,

1773, 1808: *Neudorf*, 1851, 1863: *Kis-Ujfalva*; vö. SCHWARTZ 246; KÁZMÉR 152; FÉNYES IV, 236). — Wiesen (Sopron vm.)>Rétfalu, 1346: *Wysun*, 1434: *Wyson*, 1435: *Wysson* (Cs. III, 636), 1808: *Wiesen* (LIPSZKY), 1851: *Rétfalva*, *Wiesen* (FÉNYES III, 288). — Stb.

2. Az idegen név egy részének lefordítása: Zilingthal (Sopron vm.)>Völgyfalva, 1301: *Cylygenthal*, 1325: *Ikka*, *Ekka*, 1346: *Kethykka*, 1366: *Ika* et altera *Ika*, 1380: *Chylyngthal*, 1411: *Zyligendorf* stb. (Cs. III, 611—2), 1808: *Czillingthal* (LIPSZKY), 1851: *Völgyfalva*, *Zillingthal* (FÉNYES IV, 313), 1863, 1864—6: *Völgyfalva* (KÁZMÉR 179). — Engerau (Pozsony vm.)>Ligetfalva, 1808, 1851: *Engerau* (LIPSZKY, FÉNYES I, 304), 1863: *Ligetfalva* (vö. KÁZMÉR 138). — Stb.

3. Az előtag magyaros átalakítása, az utótag lefordítása: Hunsdorf (Szepes vm.)>Hunfalva, 1336: *Hundsdorf*, 1431—81: *Honczdorf* (Cs. I, 259), 1851: *Hunsdorf*, *Hunivilla* (FÉNYES II, 125), 1863: *Hunfalva* (vö. KÁZMÉR 136). — Jarendorf (Moson vm.)>Járfalu (Horvát-, Német-), 1424: *Jerendorf*, 1432: *Jarandorff*, 1437: *Jarendorf*, 1455: *Garendorf* (Cs. III, 681), 1696: *Német Jándorff*, *Horváth Jándorff*, 1863: *Horváth-*, *Német-Járfalu* (KÁZMÉR 136). — Agendorf (Sopron vm.)>Ágfalva, 1194, 1225: *Dag*, 1279, 1355, 1375, 1390: *Daag*, 1365: *Dak*, 1207: *Dogondorf*, 1493: *Agendorf* (Cs. III, 604), 1715, 1808: =(vö. KÁZMÉR 159), 1851: *Agfalva*, *Agendorf* (FÉNYES I, 13). Eredeti magyar neve tehát *Dág* volt, s a párhuzamos, német *Dagendorf* névből téves elvonással keletkezett az *Agendorf* (vö. MELICH: Klebelsberg-Eml. 163; MOLLAY: Név- Vizsg. 48—51). — Wandorf (Sopron vm.)>Bánfalva. Eredeti neve *Zován* volt, 1296: *Zoan*, 1298: *Zwan*, 1317: *Zoan*, 1483, 1484: *Wanndorf*, 1493: *Gann- darff* (Cs. III, 636), 1715: *Bondorff* (KÁZMÉR 161). — Pöttelsdorf (Sopron vm.)>Petőfalva, 1342: *Potl*, 1351: *Pothly*, 1372: *Pachyl*, *Pathyl*, 1410: *Pathly*, *Patli* (Cs. III, 623), 1851: *Petőfalva* v. *Koldusfalva*, *Bettelsdorf* (FÉNYES III, 232), 1863: *Petőfalva* (vö. KÁZMÉR 169). — Drausdorf (Sopron vm.)>Da- rásfalva, 1346, 1351: *Durugh*, 1351: *Durug*, 1380, 1426: *Trausdorf*, 1426: *Trausdorff*, 1430: *Dorog* al. nom. in indiomate teutunicali *Drawsdorff* (Cs. III, 605—6), 1808: *Trauersdorf*, 1863: *Darázsfalva* (KÁZMÉR 163). — Stb.

4. Az idegen név népetimológias magyarosítása: Goberling>Gobor- falva, 1648: *Koberlingh* (MOÓR, West. 96), 1808: *Goberling*, *Koberling*, 1863: *Goborfalva* (KÁZMÉR 165). — Lojpersbach (Sopron vm.)>Lépesfalva, 1265: *Gyula*, 1478: *Lepwspach* (Cs. III, 617), 1808: *Lojpersbach*, 1863, 1864—6: *Lépesfalva* (KÁZMÉR 170). — Lackova (Szepes vm.)>Laczkófalva, 1408: *Lachezhaw* al. nom. *Laczenseif*, *Dewschenhaw* (FEKETE NAGY 248; Cs. I, 261), 1799, 1808: *Lackófalva* (KÁZMÉR 170). FÉNYES (I, 4) csak a *Lackova* nevet közli. — Stb.

5. Névváltoztatás új névadó vonás alapján: A Szepes megyei *Schmeks* nevét a híres fürdőre való utalásul Tóth Lőrinc, Fest Imre és Szontagh Gusztáv kezdeményezésére 1846. július 31-én *Tátra-Füred*-re változtatták (tüzetes leírá-

sát l. PESTY, Mo. helynevei I, 104—5). — Az Udvarhely megyei *Szentegyházas-Oláhfalu* 1848-ban az agyagfalusi gyűlésen a *Székelyváros* nevet vette fel (l. az adattárban).

6. Az idegen név helyett egy más település nevének átvétele: A Szepes megyei *Wagendrüssel* 1849-ben a *Kis-Debreczen* nevet használta, „a miért, midőn a szomorú politikai fordulat beállt, nagy sarcot kellett fizetnie, és régi nevét újra felvenni” (PESTY: i. m. I, 211).

B) Jelzővel való egyénítés

A névváltoztatásokban ugyanúgy, mint a települések egyesítésében, 1872-ben találjuk az első és vizsgált korszakunkban egyetlen központi, belügyminiszteri beavatkozás példáját. Maros-Torda megyében és Csík megyében egyaránt volt egy-egy *Csík-Szent-Márton* nevű település, és a belügyminiszter a maros-tordai nevét a lakosság kérésére *Nyárad-Szent-Márton* névre változtatta (5847/1872. B. M. sz. rendelet). Az egyesítés tehát jelzőcserével történt, s a névben az új jelző a település fekvésére, a Nyárad folyó közelében való elhelyezkedésére utalt. A községnevek egyénítésének erre a módjára a helységnévrendezés anyagában is több példát találunk.

MEZŐ ANDRÁS

Rövidítések: AnjouOkm. = Anjoukori okmánytár. Szerk.: NAGY IMRE, TASNÁDI NAGY GYULA. I—VII. Bp., 1878—1920; ÁÜO. = Árpádkori új okmánytár. Közzé teszi WENZEL GUSZTÁV. I—XII. Pest, Bp., 1860—1874; BAKÁCS = BAKÁCS ISTVÁN, Hont vármegye Mohács előtt. Bp., 1971; BODOR = BODOR ANTAL, Dél-magyarországi telepítések története és hatása a mai közállapotokra. Bp., 1914; BOROVSKY, Bács-Bodrog vm. = BOROVSKY SAMU szerk.: Bács-Bodrog vármegye. I—II. Bp. é. n. Magyarország Vármegyéi és Városai (a továbbiakban: MVV.); BOROVSKY, Csanád vm. = BOROVSKY SAMU szerk.: Csanád vármegye története 1715-ig. I—II. Bp., 1897; BOROVSKY, Hont vm. = BOROVSKY SAMU szerk.: Hont vármegye. Bp. é. n. MVV.; BOROVSKY, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye. Bp. é. n. MVV.; BOROVSKY, Temes vm. = BOROVSKY SAMU szerk.: Temes vármegye. I—II. Bp. é. n. MVV.; BOROVSKY, Torontál vm. = BOROVSKY SAMU szerk.: Torontál vármegye. Bp. é. n. MVV.; CD. = Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera GEORGH FEJÉR. I—XI. Budaé, 1829—1844; Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I—III., V. Bp. 1890—1913; CSÁNKI, Somogy vm. = CSÁNKI DEZSŐ szerk.: Somogy vármegye. Bp. é. n. MVV.; DEZSŐ = DEZSŐ LÁSZLÓ, Ocserki po isztorii zakarpatszkih govorov. Bp., 1967; FEKETE NAGY = FEKETE NAGY ANTAL, A Szepesség területi és társadalmi kialakulása. Bp., 1934; FEKETE NAGY, Trencsén vm. = FEKETE NAGY ANTAL, Trencsén vármegye. Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában IV. Bp., 1941; FÉNYES = FÉNYES ELEK, Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik. I—IV. Pesten 1851; GY. = GYÖRFY GYÖRGY, Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. Bp., 1963; GYIMESI = GYIMESI SÁNDOR, A telepítvényes falvak felszabadulása. SZABÓ ISTVÁN szerk.: A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában. Bp., 1965. I, 154—206; HITK. = A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei. Novi Sad, 1. sz. (1969)—; Hnt. = Magyarország hivatalos helységnévtára (a rövidítés mellett megadott évre); ILA—KOVACSICS = ILA BÁLINT—KOVACSICS JÓZSEF, Veszprém megye helytörténeti lexikona. Bp., 1964; IVÁNYI = IVÁNYI ISTVÁN, Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára. I—V. Szabadka, 1889—1907; JAKÓ = JAKÓ ZSIGMOND, Bihar megye a török pusztítás előtt. Bp., 1940. Település- és népiségtörténeti értekezések 5. sz.; JUHÁSZ = JUHÁSZ KÁLMÁN, A csanádi püspökség története (1307—1386). III. Makó, 1946; JUHÁSZ, AradiReg. = JUHÁSZ KÁLMÁN, Egy dél-alföldi hiteshely kiadványai. Aradi regesták. Gyula, 1962. A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai 31—32. sz.; KállayLevt. = A nagykállói Kállay család levéltára I—II. Bp., 1943; KARÁCSONYI, Békés vm. = KARÁCSONYI JÁNOS, Békés vármegye története. I—III.

Gyula, 1896; KárolyiOkl.=A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. Sajtó alá rendezi GÉRESI KÁLMÁN. I—V. Bp., 1882—1897; KÁZMÉR=KÁZMÉR MIKLÓS, A „falu” a magyar helynevekben (XIII—XIX. század). Bp., 1970; KISS=KISS LAJOS, Régi Rétköz. Bp., 1961; KNIEZSA, PárhHn.=KNIEZSA ISTVÁN, A párhuzamos helynévadás. Egy fejezet a településtörténet módszertanából. Bp., 1944; LEHOCZKY=LEHOCZKY TIVADAR, Beregvármegye monographiája. I—III. Ungvárott, 1881; LOVAS=LOVAS SÁNDOR, A legújabb állami telepítések Magyarországon. Bp., 1908; LÖRINCZE, FÉ.=LÖRINCZE LAJOS, Földrajzi neveink élete. Bp., 1947. A magyar táj- és népismeret könyvtára 9. sz.; MAKSAI, Szatmár=MAKSAI FERENC, A középkori Szatmár megye. Bp., 1940. Település- és népiségtörténeti értekezések 4. sz.; MÁRKI= MÁRKI SÁNDOR, Arad vármegye és Arad szab. kir. város története. Arad, 1892—1895. Arad vármegye és Arad szab. kir. város monographiája II/1. és 2.; MARKOVIC=MILICA MARKOVIC, Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine za period od 1853. godine do danas. Novi Sad, 1966; MEZŐ—NÉMETH=MEZŐ ANDRÁS—NÉMETH PÉTER, Szabolcs-Szatmár megye történeti-etimológiai helységnévtára. Nyíregyháza, 1972; MEZŐSI=MEZŐSI KÁROLY, Bihar vármegye a török uralom megszűnése idején (1692). Bp., 1943; MOÓR, West.=MOÓR ELEMÉR, Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen. Szeged, 1936; MR.=Magyarok és románok. I. kötet. Szerk.: DEÉR JÓZSEF, GÁLDI LÁSZLÓ, Bp., 1943. A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve 1943.; ORTVAY=ORTVAY TIVADAR, Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején a pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve. I/1—2. Bp., 1891—1892; PESTY, Krassó vm.=PESTY FRIGYES, Krassó vármegye története. II—IV. Bp., 1882—5; PESTY, Mo. helynevei=PESTY FRIGYES, Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvtani tekintetben. I. Bp., 1888; SCHWARTZ= SCHWARTZ ELEMÉR, A nyugatmagyarországi német helységek. Bp., 1932; SZABÓ=SZABÓ ISTVÁN, A falurendszer kialakulása Magyarországon (X—XV. század). Bp., 1966; SZARKA=SZARKA GYULA, A váci egyházmegye történeti földrajza a török hódítás korában. Vác, 1940; Vat.=Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Series I. Tom. I—IV. Bp., 1885—1891.

The first period of the official Hungarian village naming

(18. century—1873)

This study is a detail from the work of the author entitled „The official Hungarian village naming”.

There are documents for the naming activity of the Hungarian official authorities from the 18. century. Naming was usual in the first place when resettling the Great Hungarian Plain deserted and depopulated during the centuries. Settling was organized by the landlord or by the state and it was they who named the new settlements. The new names belong to the following more important types:

A) The renewal of the name of the deserted settlement in unchanged or in modified form.

B) Naming on the basis of a new naming character (most often new names were given after the landlord or after other persons taking part in the settling).

C) Village names resulting from foreign naming.

At that time it was very rare that villages were officially united or their names changed. In most cases changes were done by rendering the names into Hungarian (by translating, transforming the foreign names).

A. MEZŐ

